

KIK VETTEK RÉSZT BUDA 1686-iki OSTROMÁBAN? ¹⁾

E kérdés megfejtése nem oly könnyű, minőnek az első pillanatra látszik. Az egykorú írók magok sem voltak pl. mindenkori tisztában a főbb emberek neveivel; előkelő családokból származott egyéneknek sokszor nem jegyezték föl keresztneveiket, azon hiszemben, hogy hiszen úgysis mindenki tudni fogja pl. melyik Pálffyról, vagy Eszterházyról, vagy Starhembergről van szó. Pedig most, több mint kétszáz évvel utóbb sok esetben vajmi nehéz annak konstatálása, kit akartak érteni egyik másik elnevezés alatt. A hazaiakra nézve még csak eligazodunk valahogy, de sok a nehézség a külföldiek személyiségének meghatározásában, hiszen még a Lotharingiai herczeg napló-írója is sokszor evidens hibát követ el a nevek kiírásában. Vannak, különben hírneves férfiak, kikről vajmi kevés, mondhatni semmi közelebbi adatot nem találunk a történelmi tudomány segédkönyveiben.

Mindezen nehézségek daczára iparkodtam összegyűjteni azoknak névsorát, kik ez örökké emlékezetes ostromban résztvettek, s ha talán ez nem is teljesen kimerítő, hiszem, hogy megközelíti a valóságot.

Legfontosabb kútfőink egyike Buda 1686-diki ostromára vonatkozólag a Lotharingiai herczegnek Röder által közölt naplója, mely szerint az ostromnál jelen voltak: gr. Archinto alezredes, b. d'Asti Mihály alezredes, gr. Auersperg alezredes, gr. Auersperg őrnagy, gr. Barkóczy Ferencz, gr. Batthyány Ádám, b. Beeck vezérőrnagy, ifj. Bercsényi Miklós, b. Bersi, Bertranweiller, Bischofs-hofen őrnagy, b. Bitner, Blanchefort marquis, Crequis herczeg fia,

¹⁾ Mutatvány *Bubics Zsigmond* kassai püspöknek múlt füzetünkben ismertetett «*Cornaro Friqyes jelentései*» című jeles művéből.

gr. Blois, Borgsdorff Burgsdorff német aknász, gr. Caprara tábornagy, Caraffa tábornok, gr. Chinto, herceg Commercy, hg. Croy, gr. Csáky, b. Diepenthal vezérőrnagy, Falkenstein vértés kapitány, Fontana mérnök, gr. Fontaine altábornagy, gr. Fürstenberg ezredes, b. Görtzky, gr. Gronsfeld alezredes, Gehwindt bajor tüzérezredes, gr. Herberstein Lipót alezredes, gr. Herberstein őrnagy, gr. Hofkirchen, gr. Jörger, Károly neuburgi herceg, Kirchmayer százados, gr. Koháry (István), Kopi hadnagy, gr. Königsmark, Köth ezredes, Lajos bádeni herceg, b. Van der Leye, gr. Lodron Girolamo alezredes, Löven János szász ezredes, Lunati marquis, gr. Magni ezredes, gr. Mansfeld, b. Mercy Peter lovastábornok, Miksa Manó bajor hg., Mogl, Neuburg-Honbösch őrnagy, Nigrelli vezérőrnagy, gr. d'Ofar, Oellner százados, gr. Oettingen ezredes, gr. Pálffy Ferencz alezredes, gr. Pálffy János lovas százados a Pálffyezredben, Pauman, Piani, gr. Piccolomini, hg. Piccolomini az arragóniai ágból, Pini, gr. Rabatta, Rafael ferenczes atya, más néven Tüzes Gábor, kit a külföldiek Vulcanusnak neveztek el, Róbert hg. törvénytelen fia, gr. Rodein, Ronc lovag százados, b. Rödern alezredes, Rummel bajor tábornok, gr. Saur százados, Schärffenberg, Schultz tábornok, gr. Serau, Spinola marquis ezredes, gr. Souches Károly Lajos altábornagy, gróf Starhemberg Ernő Rüdiger és Guidó, Steinbach százados, Stirum, Strasser alezredes, gr. Styrheimb, Subhoff, gr. Taffe, Tavernatt százados, b. Thüngen alezredes, gr. Truchsess alezredes, hg. Vaudemont a lotharingiai házból, hg. Vejar, hg. Veldens Károly György a rajnai pfalzi házból, Lotharingiai Károly kedvenc vezérhadsegéde, b. Vilobj, Wallis, Wirbi, gr. Würz, Zeitelhammer százados.

Történetíróink *főkép* két forrásból, t. i. a Lotharingiai herceg naplójából és Bœthiusból sorolják föl a Buda ostrománál résztveteket. Szalaynál a föntebbieken kívül még a következők fordulnak elő: a spanyol Almeida, Aspremont ezredes, a spanyol Astorga Ferencz, gr. Batthyány Kristóf, az angol Berwick herceg, II. Jakab természetes fia, Chastel de Pérouse bajor ezredes, a francia Chattet, Eszterházy János győri alkapitány, az angol Gravart és Halifax, Hasslinger főkvártélymester, Keresztély szász-weissenfelsi herceg, Königsseg Lipót Vilmos, a francia Longueval, a spanyol Losana, a bolognai Marsigli, a spanyol Moreno, az angol Morho, a

spanyol Ottana, gr. Serényi Károly tábornoszernagy, Strattmann Tivadar Atlét Henrik (nem mint harcos), a francia Suori, a francia Villars marquis, utóbb herceg, Zacco főörrmester. Szerinte a brandenburgi, bajor, szász, sváb, frank és felső-rajnai segédhadak összes száma 28,400-ra becsülhető.

Horváth Mihálynál a következők is előfordulnak: Bethlen Miklós, ki Önéletrajzában említi, hogy jelen volt Buda ostrománál, gr. Ermerstein, Gœlin alezredes, gr. Gondola Ferencz, Gonzales Antal (hibásan *Péter* helyett), Haller, gr. Hortenbach, Károlyi Sándor, a Kurlandi hercegek, gr. Mahldegen, Partus tábornok, gr. Suse, Sulejmán nagyvezér, gróf Thun (Thurn?), de la Vergne marquis tábornok, Veterani tábornok, b. Welsersheimb.

Károlyi Árpádnál a következő, a föntebbieknél elő nem forduló nevekkal találkozunk: gr. Althan, Aspremont vezérőrnagy, gr. Arco, Aviano Márk, Balassa Gábor, Barfuss vezérőrnagy, Bagni, Becher alezredes, Belling ezredes, Bismarck brandenburgi őrnagy, gr. Bieleke tábornok, Bilbis kapitány, Bornstätt alezredes, Borstel hadnagy, Bottyán János az esztergomi huszárok kapitánya, Carlovitz György alezredes, Doria Cirié olasz tiszt, Claudi, ifj. Cormailon francia százados, Crammer őrnagy, b. Creutz főhadsegéd, Croysill őrnagy, Czobor Mihály ezredes, Derfflinger Károly a híres Derfflinger fia, Dietrich, gr. Dohna Ditrich és Károly brandenburgi ezredesek, gr. Dünwald János, Elsnitz őrnagy, a spanyol Escalona herceg, d'Estresse francia lovag, eörményesi b. Fiáth János a győri gyalogosok hadnagya, báró Friese szász kapitány, báró Friesensee főhadbiztos, Fritzscher ezredes, Gonzales Péter spanyol tűzmester, kit sokat dicsérték, sokat gáncsoltak, Gournay, gróf Grygy alezredes, Hallart Fülöp és Hoffmann főhadsegéd, Haugwitz Tóbiás alezredes, Hombousch őrnagy, Heiden alezredes, Heisler tábornok, Henrik szász-merseburgi herceg kapitány, és Henrik szász-weissenfelsi herceg, du Héron francia követ, ki mint szemtanú volt jelen az ostromnál, de abban nem vett részt, Károly Gusztáv baden-durlachi örgróf, gr. Kaunitz alezredes, Konitz kapitány, b. Kottulinszky kapitány, Kuffer Henrik ezredes, Lachowitz, Lotharingiai Károly török tolmácsa, gr. Lamberg, Lotharingiai Károly főhadsegéde, Liberi aknász kapitány, kit Buonvisi bíbornok a pápa pénzén fogadott volt föl, Ligneville kapitány,

Löschbrand brandenburgi alezredes, Marschall őrnagy, Marwitz tábornok, Megrigny mérnök, Mieth Mihály tüzérezredes, More, Ottlyk, gr. Pálffy János Károly és gr. Pálffy Miklós alezredes, a későbbi nádor, Palm, Pechmann Márton Günter a bajor testőrezred parancsnokhelyettese, Petneházy Dávid, Pettau kapitány, Plötze szász alezredes, Pöckh alezredes, gr. Pötting alezredes, Rabutin II. Miksa Manó egyik főtisztje, Rheding bajor alezredes, Richards angol mérnök, Rochan alezredes, Rosne lovag, b. Röderer alezredes, gr. Salm kapitány sváb, Sándor kurlandi herceg brandenburgi ezredes, Sartori ezredes, Savoyai Jenő herceg, Semsey, Schlabendorff alezredes, Soulard mérnök, Schönert kapitány, Schöning János Ádám, b. Steinau bajor tábornok, Strauss ezredes, Talbot, Tarini Viktor olasz tiszt, gr. Tattenbach bajor lovaskapitány, gr. Trautmannsdorf Joáchim altábornagy, Ulrici dragonyos kapitány, Wachtenheim alezredes, Valero marquis, Vaubonne kapitány, gr. Vecchi császári ezredes II. Miksa Manó olasz mérnöke, b. Welsberg alezredes, de la Vigne mérnök, b. Wirth őrnagy, Wissemann, Wobeser kapitány, Zuniga Gáspár, Zwitterdal alezredes, Ranner és Kühn főorvosok, Wittekind tábori főpostamester.

Bethius fölszámllálja a hadsereg egyes ezredeit is a következőkben:

I. Császári gyalogezredek:

Starhemberg Ernő	1500 ember
Leslie	1500 "
Kayserstein	1500 "
Baden	1500 "
Mannsfeld	1500 "
Marx-Starhemberg	2000 "
Serényi	1500 "
Croy	1500 "
Salm	1500 "
Lavergne	1500 "
Stadel	2000 "
Scherffenberg	1500 "
Souches	1500 "
Metternich	1500 "
Diepenthal	1500 "

Thüngen	1500 ember
Neuburg	1500 "
Wallis	1500 "
Beeck	1500 "
Nigrelli	1500 "
Thun	1500 "
Heister	1500 "
Lotharingiai Károly-Leslie	1500 ember
Honckin-Leslie	1500 "
Fürstenberg-Leslie	1500 "
Spinola-Leslie	1500 "

Az összeget hibásan 41,900-ra teszi, 41,500 helyett.

II. Lovaseredek :

Sachsen Lauenburg vértések	800 ember
Caprara	800 "
Dunewald	800 "
Pálffy	800 "
Caraffa	800 "
Gondola	800 "
Taaffe	800 "
Mercy	800 "
Montecuccoli	800 "
Veterani	800 "
Piccolomini	800 "
Neuburg	800 "
Götz	800 "
Hannover	800 "
Stloitze	800 "
Fürstenberg	800 "
Place	800 "
Truchsess	800 "

Összesen 14,400 ember

hibásan 15,200-ra téve.

III. Dragoonok :

Schulz	800 ember
Styrum	800 "
Castel	800 "
Saurau	800 "
Erbeville	800 "
Savoya	800 "
Dafoin	800 "
Magnini	800 "

Összesen 6400 ember

IV. Segédhadak:

Szászok	---	---	---	---	---	4000	ember
Brandenburgok	---	---	---	---	---	8000	«
Bajorok	---	---	---	---	---	8000	«
Svábok	---	---	---	---	---	4000	«
Frankok	---	---	---	---	---	4000	«
Felső rajnaiak	---	---	---	---	---	3600	«
						Összesen 31,600 ember	
hibásan 30,000-re téve.							
Lodron	---	---	---	---	---	1100	ember

Bœthius mindezeket összegezve, 94,600 embert mutat ki, mely szám a főntebbi hibák kijavítása után, tulajdonképen 95 ezerre teendő.

Egy olasz író szerint a Lotharingiai herczeg fővezérlete alatt állott 47,700, a bajor választófejedelem alatt 34,050, összesen tehát 81,750 ember, és pedig 24,550 gyalogság, 20,000 lovasság, a többi segélyhadak; szerinte a külföldi önkéntesek száma 7000 körül volt.

Ezek után nem mondunk sokat, ha azt állítjuk, hogy a Buda alatt összesereglett hadakban Európa minden keresztény nemzete képviselve volt, és azon mondás, hogy «az egész polgárisult világ tekintete» Budára volt függesztve, ez esetben teljes mértékben megfelelt a valóságnak. Bécs fölmentése a török ostrom alól csak a véletlen műve volt, de Buda visszafoglalása joggal az első lépésnek tekintetett a törökkel való végleges leszámolás művében s a nyugati polgárisultság biztosítása volt az ázsiai barbárságtól

Bœthius szerint az ostromló sereg mintegy 95,000 emberből állott; mások szerint 74,000, de valamennyi forrásunk megegyezik abban, hogy ez a szám nem volt együtt mindjárt az ostrom kezdetekor. Így pl. Károly Gusztáv Baden-Durlachi gróf a maga 4000 svábjával június 30-án érkezett, és a Kis- és Középső-Sváb-hegy jelöltetett ki neki táborhelyül, melytől e hegy nevét is kapta; július 3-án érkeztek a brandenburgok; július 25-én 20 század huszár érkezett a táborba, s ugyane napon jött Eszterházy János is nagyszámú magyar csapatokkal; augusztus 1-én jött gr. Batthyány Adám 2000 katonával, 2-án Barkóczy 33 század magyarsággal,

azaz vagy 4000 huszárral és gyalogossal; 11-én Petneházy 800 huszárral; Koháry István és Balassa Gábor vagy 2200 magyarral, úgy, hogy augusztus elején legalább 8000 magyar volt a táborban. Heisler, Caraffa és Schärffenberg hadai is az ostrom folyama alatt vonultak be a táborba; augusztus 30-dikán jött Csáky László vezérlete alatt vagy másfél ezer magyar hajdú. Sőt szeptember 2-dikán, a visszavívás napján is érkeztek még csapatok, tudniillik a svédek.

Nagy számmal vettek részt az ostromban, mint említettük, idegen nemzetbeliek. Ezek mind önkéntesek gyanánt jöttek.

A Cornaro és Grimani-féle levelek szerint a föntebbieken kívül még maga a levélíró Grimani Ferencz, egy híres velencei család sarja, ki a respublica megbízásából vett részt az ostromban, Pisani és Giovanelli olasz nemesek, San-Maurizio gróf, és Tenick — Dönig — vannak megnevezve.

Részt vettek még az ostromban a következő neves emberek: Mösch Lukács, Hohenlohe Farkas Gyula, gr. Waldeck Frigyes, gr. Thurn Zsigmond, Dessewffy István, a spanyol Rebolledo, Serveorto, Cano, Ursello, az angol Cuts, az olasz Carminato, és számtalanon mások, a neves és névtelen külföldi hősök ezrei. Lancellotonál megemlítve találjuk még Caprara Albertet, Obizzit, Parellát, Saluzit, Bordigát, Saluzzót, kiken kívül, mint ő mondja, még száz más olasz is szerepelt. Ilyen volt még páter Ruggiero, a tábori kórház főnöke.

Fölsorolván az ostromban résztvett hősöket, nem mellőzhetjük hallgatással azok neveit sem, kik mint lelki vigasztalók szolgálták az ostromló sereg érdekeit. Ilyenek voltak: Zenarolla János Pál világi pap, Kolich Lukács, Metzger Ker. János, Braun Alajos, Darasóczi Márton, Pleszl Ulrik Jézus-társaságiak, Fraichot Kázmér szent-benedekrendű, Bizozeri Simplician barnabita, Gleisner Károly, Prentaller Bernát, Tamaskovics Ferencz, Csatáry Athanáz, Pörös Mihály, Munkácsy Miksa, Zách Antal, Pomperger Arzen ferenczesek, és bizonyára még mások is, kiknek neveit azonban nem tartotta fönn az emlékezet.

Kétséget sem szenved, hogy a főemberek e névsora bármily tekintélyes, korántsem teljes. Hiányzanak belőle főképen azon magyar urak, kik a történelem tanúsága szerint szintén részt vet-

tek Buda ezen ostromában. E jelenség magyarázatát abban keresem, hogy Buda ostromának leírásában leginkább külföldiek szerepeltek, kik részben nem ismerték a magyar főurakat, részben bizonyos elfogultságból, sőt valljuk meg az igazat, elbizakodottságból nem sokat adtak a magyarokra. E szegény ország ugyanis a másfél százados török járom alatt annyira elpusztult, elszegényedett, nemcsak vagyonban, hanem népességben is, hogy valóságban sokkal csekélyebb számú védőkkel siethetett Buda fölmentéséhez, mint a hogy szeretett volna. De azért több volt ott a magyar elem, mint ezt a külföldi írók adatai szerint gondolhatnók, s az ostrom főemberei közül is többen voltak magyarok, mint a mennyit a közölt névsorok fölmutatnak.

Nem tartom fölöslegesnek röviden jellemezni a harcban álló két nemzet fejedelmét s a hadakozó felek fővezéreit, és egyet-mást elmondani azok életéről, működéséről, hogy tevékenységek egész körének rövid jellemzése kitüntesse azok részvételét hazánk küzdelmeiben.

Első sorban kell említenem a két nemzet, a magyar és török fejedelmeit, kik ezen nagy jelentőségű ostromban nem is annyira mint nemzeti fejedelmek, hanem mint a keresztény és mint a hitetlen hatalom képviselői állottak egymással szemben. Személyesen egyikök sem vett részt e harci munkában, hanem mindkettő, egy-egy jeles hadvezérét bizta meg, amaz Lotharingiai Károlyt a támadás, emez Abdurrahman basát a védelem munkájával, kit a nagyvezérnek, Sulejmannak lett volna kötelessége megsegíteni s győzelemre juttatni.

Bár tehát a két uralkodó: I. Lipót és IV. Mahomet nem voltak is ott a csatatéren, az ő nevökben, az ő zászlajok alatt folyt a küzdelem Buda birtokáért. Ismerkedjünk meg tehát röviden a két uralkodó életével, jellemével.

I. Lipót magyar király és német császár, III. Ferdinándnak, ennek első nejeitől a spanyol Mária Annától 1640 június 9-dikén született második fia. Atyja az egyházi pályára szánta, midőn azonban a trónörökös IV. Ferdinánd 1654-ben meghalt, ő lett utódja és magyar király. 1655-ben cseh király lett, és 1658 június 18-án választatott meg német császárrá. Uralkodása kezdetén a belzavarok által zaklatott kedélyek kötötték le figyelmét. Kemény

János, erdélyi fejedelemmel szövetségre lépett, s e miatt magára vont a szultán haragját, ki 1663 tavaszán a nagyvezírt Magyarországra küldötte. Ez alig találva ellentállást, több fontos erősséget megvett. A következő évben hadai főleg Zrínyi Miklós vitézsége által több előnyt vívtak ugyan ki, Montecucoli pedig 1664-ben Szent-Gotthárdnál fényes győzelmet nyert a törökökön, mire ezek öt évre békét kötöttek. Azonban a vasvári béke föltételei, minthogy több jelentékeny erődöt török kézen hagytak, Magyarországra nézve igen hátrányosak voltak és a magyar urak között komoly elégtelenséget támasztottak, melyet a német kormányférfiak a nemzeti jogok és érdekek gyakori megsértésével csak fokoztak. Zrínyi Péter vezérlete alatt összeesküvés jött létre, mely az erdélyi fejedelemmel, a portával és a francia királyiál érintkezésbe lépett, de már 1670-ben fölfedeztetett, és a következő évben fejei, Zrínyi Péter, Nádasdy Ferencz és Frangepán Ferencz leüttettek. Lobkowitz miniszter ezután rábirta Lipótot, hogy a magyar alkotmányt teljesen fölforgassa. A király Ampringen Gáspárt, a német lovagrend nagymesterét, nevezte ki az ország kormányzójává, míg Caraffa, Kobb, Spankau, Heister és más német parancsnokok a legnagyobb kegyetlenséggel jártak el a gyanusak kinyomozásában és megbüntetésében. Ez alatt a magyar elégtelének kisebb csapatokká egyesülve, «kurucz»-oknak nevezve magokat, igyekeztek a német hadaknak ártalmára lenni, és ezekkel versenyt pusztították a szerencsétlen országot. Komolyabban csak akkor fenyegették Lipótot, midőn 1676-ban hőslélkű ifjú Tököli Imre állott élökre, kit a francia király és a nagyvezír is biztosítottak támogatásukról. A háború 1677-ben indúlt meg. Tököli hívei naponkint szaporodtak, XIV. Lajos pedig 6000 francia vitézt küldött segélyére. 1678-ban a bányavárosokon kívül több fontos erősséget elfoglalt. A király ekkor belátta, mily veszélyes útra terelték őt tanácsosai, és a nemzet megbékítésére ajánlatot tett Tökölinek, ki azonban azt visszautasította s az 1681-iki országgyűlésre sem jelent meg. Itt Eszterházy Pál nádorrá választatott, a király pedig megerősítette az ország jogait és szabadságait. Toköli ezalatt, midőn a porta parancsára II. Apaffy Mihály erdélyi fejedelem, jelentékeny hadat vitt segélyére, oda igyekezett, hogy az országgyűlés munkásságát megakassza, mi sikerült is neki, midőn a katolikus és protestans

rész között a vallási kérdések elkeseredett küzdelmet idéztek elő. A szultán Tökölit Magyarország fejedelmévé tette, ő pedig a szultán főhatóságát elismerte. Ekkor 1683-ban Kara-Mustafa 300,000 emberrel Bécs alá indult. A várost két hónapi ostrom után Sobiesky János lengyel király szabadította föl. Károly Lotharingiai herczeg tűzbe vette a törököt, Párkánynál újra megverte, és Esztergomot, Érsekújvárt több fontos erősséggel megvett. A nagyvezír Tökölit okozván a szenvedett vereségért, őt fogságba vetette, mire párt-hívei a királynak meghódoltak. A következő években szerencsés sikerrel folytatták Lipót hadai az ország fölzsabadítását. 1686-ban Budát, Pécsét, Szegedet, 1687-ben Egert, Péterváradot, egész Szlavoniát és a Szerémséget visszafoglalták. Azután Erdélybe nyomultak és Apaffy a magyar király főhatóságának elismerésére kényszeríték. A nagyvezír most arra törekedett, hogy rábírja Tökölit, hogy az országban új fölkelést idézzen elő, és bár csak kevesen csatlakoztak hozzá, Caraffa tábornok pusztá gyanura számos elfogatásokat rendelt el, és törvényes ítélet nélkül végeztetett ki többeket. Midőn Lipót erről értesült, nem késelt a panaszokat orvosolni. Ugyanakkor Pozsonyba országgyűlést hívott egybe. A rendek, hálájokat az ország fölzsabadításáért bebizonyítandók, lemondtak királyválasztási jogukról a Habsburg-ház fiágának javára. A török háború ezután még tíz évig folyt. A királyi fegyverek győzelmei között legfényesebb az volt, melyet Savoyai Jenő 1697 szeptember 11-én Zentánál vívott. Erre létrejött a karlovitzi béke, mely szerint Lipót megtartotta minden foglalásait, csak Temesvár vidéke maradt török kézen. A szultán kötelezte magát, hogy Tökölit és társait a birodalom távoli részeibe fogja száműzni.

Azonban, bár Lipót 1690-ben, Apaffy halála után Erdélyt is birtokába vette, a béke az országban nem szilárdult meg. Az idegen hadak benmaradtak és sokféle zsarolásokat követtek el. Ezen és egyéb fő sérelmek a felső részeken elégtelenséget idéztek elő. Az ifjú Rákóczy Ferencz, főleg gr. Bercsényi Miklós tanácsára, alkudozást kezdett XIV. Lajossal, hogy ennek segélyével az ország szabadságát kiküzdje. De már 1701-ben fölfedeztettek e tervek, és Rákóczy több társával együtt elfogatott, azonban sikerült megmenekülniök és Lengyelországba vonúlniok. 1703-ban visszatértek Magyarországra, s itt kitézték a fölkelés zászlaját. Rövid időn az

ország nagy része hozzájuk csatlakozott. Erdély Rákóczyt fejedelmévé választá. Lipót külháborúk által igénybe véve, békét ajánlott neki, és a köztiszteletben állott Széchenyi Pál kalocsai érseket kérte föl a közvetítésre. Azonban az alkudozások nem vezettek célhoz. 1704-ben a háború változó szerencsével folyt. A béke létrehozása csak Lipót utódjának, I. Józsefnek sikerült. Lipót meghalt 1705 május 5-en.

Lipót természetére nézve alacsony és gyöngye testalkotású férfiú volt, minek következtében gyakrabban betegeskedett is. Ő maga jólelkű ember volt, s a mi kegyetlenkedések az ő uralkodása alatt s az ő nevében elkövetettek, azokat a magyarság iránt gyűlölettel viselkedő tanácsadói okozták. Gyengéd férj és atya volt, jámbor lelkületű, és iparkodott lelkiismeretesen uralkodni. Három ízben nősült. 1666-ban elvette IV. Fülöp spanyol király leányát, ki már 1673-ban meghalt; nem sokára Claudia Felicitas, Ferdinánd Károly osztrák főherceg leányával lépett házasságra, ki 1676-ban hunyt el. Még ugyanez évben Eleonóra Magdolna Teréziát, Fülöp Vilmos, a neuburgi Pfalz gróf leányát vette el, ki őt túlélte; ezen harmadik nejétől három fia és hét leánya született. Eleonóra 1656-ban született. Gyermekei közül kettő: I. József és III. (mint német császár VI.) Károly Magyarország királyai voltak; miután legidősebb fia, I. József 1711-ben meghalt, másodszületett fia Károly nevében átvette Spanyolország kormányzását, és 1720-ban meghalt. Lipót sokat küzdött a törökökkel 1662—64-ig s újra 1683—1699-ig; ez utóbbi időszakban sok nevezetes csatát küzdöttek és sok jelentékeny győzelmet vívtak ki hadvezérei.

Míg Lipót dicsőségére el lehet mondani, hogy bár e nagy küzdelemben személyesen nem vett is részt, érdeklődött a történetek iránt, s Bécsből tevékeny szellemével adott irányt a hadviselésnek és sokat áldozott a jó siker érdekében: addig kortársáról, IV. Mohamedről mindezt nem mondhatjuk. A hárem és a vadászati kedvtelés foglalta el ez uralkodó életének legnagyobb részét, míg alattvalói megúnyván tehetetlenségét, letették a trónról.

Mohamed született 1642-ben. Atyját, Ibrahim szultánt, a janicsárok megfosztották a tróntól és megöltek, s így a török szultáni szék 1648 augusztus 6-án tényleg megürült. Mohamed hat és fél éves volt ekkor, s nagyanyja Keucem-Valide szultána gyámsága

alatt elfoglalá a trónt; tanácsadója és pártfogója a lázadás vezére, a nagyvezírré előléptetett Szúfi-Mohamed volt. De a lázongók nem sokáig voltak egyetértésben, s így Szúfi-Mohamed is nemsokára megfosztatott állásától és megfojtatott. Keucem szultána ezután néhány évig önkényűleg uralkodott, de unokájának anyjában, Tarkhan szultánában vetélytársat gyanítván, és nem mervén őt nyíltan eltenni láb alól, a janicsárokat biztatta föl, hogy szítsanak ellene lázadást. A lázadás kitörvén, az ifjú szultánához hű palotaőrök lakosztályába hatoltak és megölték őt. Ez eseményt folytonos belzavarok és gyöngeségek uralma követte. A török államot, mondja egy török író, asszonyok és eunuchok kormányozták, kik tetszésök szerint töltötték be a főhivatalokat. A törökök is egyhangúan elismerik, hogy az ottomán udvarban soha oly romlottság és erkölcsi elfajulás nem uralkodott, mint ez időben. Majd minden hónapban más volt a nagyvezír, s az újat néhány nap múlva lecsapták és gyakran meg is ölték. E vérengző anarchia megbénítá a török birodalom erőit, s így az alig volt képes ellentállani az egy Velenceze támadásainak is. Végre, Tenedos és Lesbos szigeteknek a velenceziek által való elfoglalása, és a Hellespontusnak ugyanazok által való megszállása magukhoz térítették az intéző egyéneket. Mohamed nagyvezír átengedte helyét Köprili-Mohamed pasának, ki csak azon föltétel alatt fogadta el az ügyek vezetését 1656-ban, hogy azt ellenőrzés nélkül tehesse. Az erre következő események inkább Köprili, mint IV. Mohamed élettörténetéhez tartoznak. Az új nagyvezír helyreállította a belső békét és visszaadta a török birodalomnak támadó és harczias jellegét. Kegyetlenül bánt a janicsárokkal, közülök négyezernél többet leöletvén. Az árulással vádolt görög patriarchát fölakasztatta. Az ottomán hajóhad, a Hellespontus két partján elhelyezett lövegek védelme alatt, 1657 július 17-én megütközött a velencezиеkkel és diadalt aratott. Tenedos és Lesbos visszavívása követte nemsokára e tengeri győzelmet. 1658-ban Köprili betört Erdélybe, elvette azt II. Rákóczy Györgytől, kit a szultán már elébb letett volt, és Rhédey Fe encz három heti uralkodása után Barcsay Ákost tette meg fejedelemmé, s az eddigi 15,000 aranyból álló adót 40,000-re emelte, és hadi költségek czímen félmillió tallért rótt a szerencsétlen országra. Alig hogy

Erdélyből visszatért, Kis-Ázsiába ment, hol furfanggal és árulással inkább, mint erőszakkal elnyomta Abasz pasa lázadását. E könnyű sikerek, e győzelmek, melyek tisztesegebbek voltak, mint a minöket a török fegyverek Magyarországon és Oroszországban kivívtak, a nagyvezír gögjét annyira fokozták, hogy eltette láb alól mindazon előkelő tisztviselőket, kiknek tehetségére féltékeny volt. 1662-ben, halálos ágyán, fiát Köprili-Achmed basát, mint olyat ajánlotta a szultán kegyelmébe, a ki egyedül képes helyét pótolni. Ez avval kezdte működését, hogy 1663-ban hadat indított Magyarországra. Esztergomnál győzött és hordáit Morvaország és Szilézia pusztítására küldötte. A következő évben Bécs ellen akart indulni, de Montecuccoli és Coligny a Rába mellett elzárták előle az utat és 1664 augusztus 1-én Szent-Gotthárdnál vereséget szenvedett, minek következtében kénytelen volt — Vasvárott — békét kötni, melynek értelmében Erdely a porta főhatósága alatt maradt. Erre azután Köprili az ottomán birodalom összes erőit Kandia felé fordította, mely 1669 szeptember 27-én megadta magát. Kandia ostroma 25 évig tartott, és százezer török vére folyt el ott. Majd mindenütt győztek most a török fegyverek; Kaminiecz, Lemberg, majd egész Galiczia és Podolia a szultán hatalma alá került. Ennyi siker nem tarthatott soká. Choczimnál Sobiesky győzedelmeskedett, visszaűzte a törököt a Dnieszteren és 1676 október 27-én békét kötött a portával, mely, bár ez reá nézve is előnyös volt, biztosítá Lengyelország függetlenségét. Ezután néhány nappal meghalt Köprili azon hírben, hogy ő volt az oszmán birodalom legjelesebb minisztere. Utódja, sógora Karafa-Mustafa lett. Nem hiányzott az alkalom, hogy az utóbbi években kötött békeszerződések által szünetelő támadó politika ismét fölébredjen. Magyarország, melyet hosszú idő óta nem csupán a törökök, hanem a szövetséges osztrák csapatok is pusztítottak, fosztogattak, föllázadt 1677-ben, s az ifjú gr. Tököli Imre, ki a fölkelők élére állott, 1681-ben segélyért folyamodott a portához, ennek fejében azt ígervén, hogy el fogja ismerni az oszmán főhatóságot. Ajánlata elfogadtatott. Mohamed szultán a kuruczok királya címet adta neki, és megbízta Ibrahim budai pasát, és II. Apaffy Mihály erdélyi fejedelmet, helyezték őt Magyarország birtokába. Az ellenségeskedések, melyek ezzel kezdődtek, huzamosak voltak, és 1683-ban Bécs megszállá-

sát idézték elő. Kara-Mustafa óriási hadsereg élén átkelt a Rábán és júliusban Bécs alá érkezett. Ez emlékezetes ostrom úgy Ausztria, mint Magyarország és a török birodalomra nézve elhatározó válsággal járt. Sobiesky János, a hős lengyel király szeptember 12-én fölszabadította Bécset, s ez esemény egyéb vereségeket is vont maga után a törökök számára, és Kara-Mustafának életébe is került. Mohamed selyem zsinórt küldött neki. A szultán, ki ily kegyetlenül fizetett a bécsi vereségért, nem volt képes helyreütni azt. Gyorsan következtek egymásután a törökök vereségei, míg végre 1686-ban az oszmán birodalom egyik védbástyája, Buda is, keresztény kezekbe jutott, s 1687 augusztus 4-én Lotharingiai Károly Mohácsnál is döntő és elhatározó győzelmet nyert. A velenceiek pedig már 1685-ben az egész Peloponessust elfoglalták. Ennyi szerencsétlenség a hadseregben nagy elégtelenséget idézett elő, melyet a szultán az új nagyvezír halálával akart lecsendesíteni. A katonák azonban ezzel az elégtétellel nem érték be, és magának a szultánnak letétele követelték, a mi 1687 november 8-án meg is történt. Köprili-Mustafa pasa e napon összegyűjté az ulemákat az Aja-Sophia mecsetbe, s így szólt hozzájuk: Minthogy a padisah csupán a vadászattal törődik, s mialatt az ellenségek az országot mindenfelől szorongatják, eltávolította azon férfiakat, kik képesek lettek volna a bajokat eltávolztatni, kétkedtek-e még azon, hogy az ily, az uralkodással mit sem törődő padisahnak letétele törvényes? A megszólítottak hallgatással adták meg az igenlő feleletet. Erre az összegyűltek együttesen fölkeresték a szultánnak fogságban levő testvérét, Szuleimant, és e szavakkal: «Mi téged khalifává teszünk» a trónra ültették. Mohamedet lázadás ültette, lázadás üzte el a trónról. Meghalt 1692-ben. Jellemvonása inkább a gyöngegség volt, mint a kegyetlenség; emlékét leginkább az tartotta fenn, hogy fáradhatatlan vadász volt. Ő maga, személyére nézve alig is szerepel uralkodása eseményeiben, melyek dicsőségesek voltak a két Köprili, szerencsétlenek e két főember utódai alatt. Följegyzésre méltó róla az, hogy pártfogolta a művészeteket, az építészetet, zenét, sőt a Korán szigorú tilalmai ellenére a festészetet is.

A két uralkodó, mint mondtuk, csak névleg vett részt Buda ostromában. Két főembernek volt abban legtevékenyebb része, a

keresztény hadak és a várat védő sereg fővezéreinek. Az egyik Lotharingiai Károly volt, ki Buda bevételével, a másik Abdurrahman, ki annak hősi védelmével tüntette ki magát. Virtus et in inimico laudanda, és szegény Abdi, ki iránt most 200 évvel eleste után ítéletünkben elhallgattatjuk az ádáz ellen iránt érzett gyűlöletet, bizony jobb sorsra volt érdemes.

Lotharingiai Károly, családjában e néven ötödik, az 1609-ben született és 1670-ben Nancyban elhalt Ferencz Miklós hg. fia volt. Született 1643 ápril 3-án Bécsben, meghalt 1690 ápril 18-án Welsben, Linz mellett. Eleinte papnak szánták, nevelője Beauvan abbé volt; bátyja Ferdinánd 1659-ben meghalt, s így ő maradt Lotharingia koronájának egyedüli örököse. A pyrenéi béke után nagybátyja, IV. Károly azt akarta, hogy vegye el Mazarin bibornok unokahugát, majd Montpensier kisasszonyt, majd Orleans hercegnőt, majd végre Nemours hgnőt akarták vele összeházásítani, de e tervek közül egy sem sikerült; az utolsó azért dőlt dugába, mert időközben XIV. Lajos kapta meg Lotharingiát. Károly hasztalan követelte azt vissza a királytól; elhagyta tehát az udvart, a pápához, majd Lipóthoz fordult közbenjárásért; mindezek hasztalanok lévén, visszatért Párisba, újra a királytól kérve jogait, azonban alighogy oda érkezett, tudtára adták, hogy egy óra alatt távozzék Párisból, s négy nap alatt Franciaországból. E pillanattól kezdve határozott ellensége lön Franciaországnak, és Bécsbe ment I. Lipóthoz. Ez egy lovasezred vezényletét bízta rá, s Győrnél, valamint 1664-ben Montecucoli alatt Szent-Gotthárdnál kitüntette magát a törökökkel vítt ütközetben, a mennyiben az ő tevékenysége lényegesen hozzájárult a keresztény fegyverek győzelméhez. 1669-ben az özvegy császárné pártfogása alatt ő is a lengyel korona jelöltjei közt volt; majd ismét Magyarországon harczolt a törökök ellen, s a lovasságot 1672-ben Montecucoli főparancsnoksága alatt vezényelte. 1674-ben ismét aspirált Lengyelország koronájára, de a francia befolyás Sobieskynek szerezte meg azt. Ez új kudarcz felbőszíté, s ismét a flandriai császári seregbe lépett, és Senef mellett 1674-ben megsebesült. 1675-ben, az atyja és nagybátyja elhalálózása folytán őt jogosan megillető Lotharingiai herceg czímet vette föl, s ezt elismerte Franciaország kivül minden európai hatalom.

1676-ban fővezérré neveztetvén, a lotharingiai csapatokat egyesítve a császáriakkal, elfoglalta Filippsburgot és Landaut, és követeit elküldte a nymwegeni tárgyalásokra. Az elért sikerek által lelkesítve, abban bízott, hogy erővel fogja Lotharingiát megvehetni, és zászlaira e büszke jelszót varratá: «aut nunc, aut nunquam». E reményét Créqui tábornagy ügyessége semmivé tette. Lotharingiai Károly elfoglalt néhány kastélyt Elsassban, megsarcolta Metzét és Thionvillet, fölégette Moussont; de kénytelen volt seregét, melyet az éhség és egyéb bajok megritkítottak, visszavezetni, és nem bírta meggátolni Freiburg meghódolását. Visszahívatta Bécsbe, nőül vette Eleonóra ausztriai főhercegnőt, Lengyelország özvegy királynéját, Wiesnovszky Mihály özvegyét, 1678 febr. 6-án, és Tyrol kormányzójává neveztetett. Két hónappal utóbb ismét a császári hadak élén látjuka Rajnánál, de ez a hadakozás, melyhez azon reményt fűzte, hogy visszamehet Freiburgba, jelentékeny siker nélkül maradt. A nymwegeni béke sem volt sokkal előnyösebb reá nézve; Franciaország azon választást hagyta neki, hogy vagy visszahelyeztetik Lotharingia és Bar birtokába a pyrénéi béke alapján, vagy átengedi Lajosnak Nancyt Toul-ért cserébe. E föltételelt oly súlyosnak tartotta, hogy nem írta alá, de beleegyezett abba, hogy elbocsátja lotharingiai katonáit és nem fog többé fegyvert Franciaország ellen.

Lotharingiai Károly, ki e közben nagy hadvezér hírnevére tett szert, hatalmasan támogatta sógorát, I. Lipótot a törökök ellen. 1683-ban folytonos támadásokkal zaklatta őket; egyesült Sobieskyvel, és dicső része volt Bécs fölszabadításában. 1684-ben Vácznál, 1686-ban Budánál, 1687 augusztus 12-én Mohácsnál (illetőleg Harsánynál) teljes győzelmet nyert. Buda 1686-iki ostromában a vezérszerep neki jutott; s ha minden az ő tervei szerint megy, a vár talán hamarabb jut keresztény kézre; de Bajor Miksával, Bádeni Lajossal s egyéb főemberekkel folytatott folytonos küzdelmek huzamossá tették az ostromot, és őt sokszor nagyon elkeserítették. Különben, épen Cornaronak és Grimandinak e könyvben foglalt levelei legékeesszólóbb tanúságai azon fontos és nagy föladatnak, melyet ő ez emlékezetes háborúban véghezvitt. Károly sikereinek legnagyobbja a törökök elleni háborúban Magyarország nagy részének a török járom alól való fölszabadítása és Erdély biztosítása volt.

Látva, hogy Lipót ismét háborút akar kezdeni Franciaországgal, e szándékot minden erejéből ellenezte. «E nagy ember — mondja róla Berwick tábornagy — erélyvel szállt síkra a mellett, hogy a kereszténység javát éléje kell tenni a személyes ellenségeskedéseknek, és, hogy ha megengednék, hogy összes erejét Magyarországon érvényesítse, ő majdnem jót áll érte, hogy néhány ütközet segélyével megtisztítja egész Magyarországot a törököktől. Ezt a tanácsát nem követték, de szándéka azért nem kevésbé dicséretes.» 1689-ben a Rajnához küldetett, s itt 52 napi ostromlás után Mainzot megadásra kényszeríté; Bonnt, mely élénken védekezett, ugyan e sors érte. 1690-ben, Bécsbe indulva, hogy Lipóttal a következő hadjárat dolgában tanácskozzék, Welsben torokgyíkot kapott, s ez harmincz óra lefolyása alatt ápril 18-dikán megölte.

Lotharingiai Károly kora legjelesebb fejedelmei közé tartozott; nagy mértékben bírta azon tulajdonságokat, melyek a hadvezért és politikust jellemzik; fenkölt gondolkozású, igazságos, komoly volt, keveset beszélt, dolgaiban az elhatározás, gyorsaság és körültekintés, s minden vállalatában a rend szelleme lelkesíté. Halálának hírére XIV. Lajos azt mondta, hogy ő volt ellenségei közt a legnagyobb, a legbölcsebb, a legnemeskeblűbb. Kora őt a «törökök legyőzőjének» nevezte el, és százada legjelesebb fejedelmei közé sorolta. Házassága által az új habsburgi ágnek, a Habsburg-Lotharingiai családnak ösátyja lett. Gyermekai: Lipót József Károly Domokos Agapét Jácint, utóda Lotharingia fejedelemségében, meghalt 1729-ben, Károly József Ignác Bódog osnabrückeri püspök, trieri érsek és választó fejedelem volt, s meghalt 1715-ben; József Imre Manó Bódog Szilárd 1705-ben halt meg a lassanói csatában kapott sebben; özvegye 1697-ben költözött el az élők sorából.

Az ostrom másik főembere a törhetetlen lelkű vén Abdurrahman, vagy röviden Abdi pasa volt. Általánosán azt hiszik róla, hogy svájci eredetű renegát volt, ez azonban nem bizonyos; Magyarországon akkor kezdett szerepelni, midőn mint boszniai szeraszkiei parancsot kapott, hogy seregével a Tököli Imre védelmére rendelt Ibrahim budai pasához csatlakozzék. Ekkor az országba sietett, és Fülek alatt egyesült Ibrahimmal, s miután

Fülek vára Koháry István védelme daczára bevétetett, részt vett a füleki vár alatt tartott azon ünnepélyen, mely közben a budai pasa Tökölit a szultán nevében Magyarország urává kiáltván ki, neki az amaz által küldött fejedelmi főveget, zászlót és díszkardot átadta. Résztvett továbbá Kara-Mustafa szerencsétlen hadjáratában Bécs ellen, s miután a következő évben a mindinkább előnyomuló császári és királyi hadak győzelmei miatt félni lehete, hogy Buda az ostromot ki nem kerülheti, parancsot vőn, hogy a hazánk szívébe nyomulandó szeraszkiekhez csatlakozzék azon seregével, melyet Boszniában toborzott, hova ő a bécsi vereség után visszatért volt. Hazánkba érve, a szeraszkiek által Szidi Achmed temesvári basával együtt a már Váczig nyomult keresztény hadsereg ellen küldetett, s itt bátran küzdött mindaddig, míg Szidi elesvén és serege megfutamodván, hátrálni kényszerült. A keresztények erre a Szentendrei szigeten át a budai partra is átkelvén, a szeraszkiek, ki Székesfehérvár alá hátrált, Abdira és Achmed cserkesz eredetű pasára bizta Budavár védelmét, de néhány nap múlva átlátván, hogy a két basa meg nem egyez egymással, egyedül Abdira bizta a várat. S jobb kezekbe a porta ügyét nem is lehetett volna fektetni, mint az övéibe, kinek Kandiában és Kaminiecznél kitüntetett bátorságát és rettenthetetlenségét, a vállaira sulyosodó 70 esztendő nem bírta megtörni. A mint átvette Buda védelmét, azonnal erélyesen intézkedett, mindenről gondoskodott, a mi a vár védelmére szükséges lehetett, s ékesszólása és példája által oly lelkesedést tudott önteni az őrseregbe, hogy az a legnagyobb hősiességgel védte a várat, s több vérengző kicsapásokat tett a várból, két ostromot diadalmasan visszavert, s még a harmadik után is, midőn egy olthatatlan görögtűzzel töltött gránát, melyet Gábor barát készített, folygújtá a löportárt s hatvan lépésnyi rést nyitott a falban, makacsúl visszautasítá Lotharingiai Károly követét. Abdi mit sem akart tudni a vár föladásáról, hanem seregét, mely már csüggedni kezdett, újra föllekesíté, s a negyedik ostromot is diadalmasan visszaverte. Abdi arra számított, hogy keletről segélyt kap, s hogy ekkor elvonúl az ostromló sereg, de ebben csalatkozott, mert bár a nagyvezír Szulejmán, roppant sereggel ért is a vár közelébe, ez megveretett, és ő csak néhány embert tudott a várba belopni. A szeptember 2-iki ostrom alatt Abdi ott volt, hol legnagyobb

volt a veszély, s példája által törekedett arra bírni az őrséget, hogy habár több oldalon már betörték a keresztények, még is bátran tovább küzdjenek. De ekkor nem tudott már hatni; az oszmanokat az elcsüggedés és a páni félelem ragadta meg, hátrálni kezdtek, s a keresztények ignorálva a törökök által kitézött fehér zászlót, halomra mészárolták a futókat. Abdi lelkesedését és halálra kész elszántságát még csak egyedül a janicsárok osztván, tömör bástyát képeztek körülötte az ú. n. Zsidó-téren, s elkeseredve harcoltak mindaddig, míg egy golyó földre nem teríté a hős pasát.

BUBICS ZSIGMOND.